

Стаття 22. Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними. Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані.

Конституція України.

Хмельниччина: знайшла своє обличчя

Якщо поглянути на карту, за три десятиліття Хмельниччина не змінилася. Займає все ті само 20,6 тисячі квадратних кілометрів. Подолати її територію у 250 кілометрів з півночі на південь можна за кілька годин. Ще швидшою буде подорож у 190 кілометрів із заходу на схід. На тлі держави область не така вже й велика — лише 3,4 відсотка її загальної території.

Але її значущість у процесах державотворення, формування національної свідомості, визначення місця України в європейському контексті не можна не оцінити.

Довго радянська Хмельниччина не могла знайти своє обличчя. Навіть офіційно було чимало плутанини щодо того, до якого регіону її зарахувати — західного чи центрального. Свого часу кордон по Збручу просто по живому відрізав її від західних сусідів. А далі радянська влада зробила свою справу, змусивши хмельничан добряче призабути мову, культуру, традиції та віру.

Та при цьому на східній території цей край теж не сприймався, як свій. Ярлик «западенців» клеїли на тих, хто, може, і хотів, але не міг ними бути.

Ще одне протиріччя мучило область. Адже Поділля правічно було селянським краєм. Та, за мірками соціалізму, це було непроститим і непрогресивно. Тож область вперто боролася за те, щоб її з аграрно-промислової перейменували на промислово-аграрну. І певних успіхів на цьому шляху було досягнуто.

Але загалом навіть попри всі ці метання Хмельниччина тривалий час не вдавалося знайти і показати своє справжнє унікальне обличчя. Для багатьох вона залишалася «ніякою». Її історія — маловідомою. Культура — забутою.

Такою вона постала на початку шляху незалежності.

Але те, що відбувалося потім, подивувало багатьох. Хмельниччина почала стрімко повертатися до своїх коренів, а хмельничани відчували себе близькими до європейської спільноти. Це як повернення до рідного дому після довгої-довгої подорожі.

Не завжди цей шлях був простим. Не все вдавалося. І багато викликів стоїть перед краєм тепер. Але те, що Хмельниччина стала зовсім іншою, — не заперечити.

Фото з відкритих джерел.

Багатство, якому немає ціни

Як виміряти найбільші здобутки краю? У тоннах виробленого хліба чи у кіловатт-годинах виробленої електроенергії? У сотнях новобудов чи збереженій історії? У зароблених для бюджету мільярдах гривень чи у нових зарплатах? Важко сказати. А може, найбільші здобутки у людях? У тих, хто не шкодував себе задля міці своєї держави.

Спокійна, врівноважена і неконфліктна Хмельниччина за роки незалежності дала країні майже три десятки Героїв України. Когось із цих краєм пов'язало місце народження. Хтось боронив незалежність України далеко від дому. А комусь довелося тяжко працювати, щоб рідна земля стала заможною. Вони різні, ці хмельничани. Але саме вони — найбільша гордість краю.

Одними з них, хто був удостоєний Зірки Героя, стали подільські хлібороби. У 1999 році її отримав Василь Петринюк, заслужений працівник сільського господарства, доктор економічних наук, а головне — багаторічний керівник господарства у Новоставцях у колишньому Теофіпольському райо-

ні. Був там головою колгоспу, потім заснував фермерське господарство, пізніше очолив ТОВ «Старт», яке об'єднало чотири збанкрутілі господарства. Саме за те, що зумів дати лад землі, впроваджував в аграрній сфері нові технології, утримував соціальну сферу півтора десятка сіл, і отримав визнання.

Таку само роботу все життя виконував і Петро Івашук, заслужений працівник сільського господарства, кандидат сільськогосподарських наук, генеральний директор НВА «Перлина Поділля» у селі Квітневе на Білогірщині. Це підприємство вирощувало елітне насіння зернових, стало базовим господарством Інституту фізіології рослин і генетики НАН України та науково-дослідного Інституту круп'яних культур. Виробничі досягнення господарства чималі. Але ще більше зробив керівник для людей. До послуг трудівників агрофірми були чотири будинки культури, три клуби, дев'ять фельдшерських пунктів. Діти навчалися в 11 школах і відвідували 8 дитсадків.

Від дитбудинку до Зірки Героя привела житева дорога Михайла

Шаповала, багаторічного керівника сільськогосподарського кооперативу «Летава» у Черновецькому районі. Він очолював легендарне латавське господарство, котре свого часу і саме отримало орден Леніна. Предметом гордості тамтешніх селян досі залишається музей історії, в якому відображена трудова звязка кількох поколінь латавчан.

Цілу когорту Героїв Небесної Сотні дала Хмельниччина. Серед них Сергій Бондарчук, учитель і громадський активіст із Старокостянтинова, який загинув від кулі снайпера на Майдані. Не повернувся додому після тих подій і його колега Микола Дзявувський, вчитель, який з перших днів брав активну участь в акції протесту проти влади. Куля снайпера влучила йому у серце.

У горнілі революції загинув і Олександр Клітинський. Юнак, стримуючи разом із побратимами наступ «беркутівців», був тяжко поранений. Його доправили до медиків у Будинок профспілок, де він загинув від пожежі.

Не зміг у ті дні залишатись вдома і рудський сільський голова Анатолій Корнеєв. Куля снай-

пера влучила в нього, коли відбувався штурм Жовтневого палацу. В ті дні після двохмісячного перебування на Майдані хмельничанин Артем Мазур був смертельно поранений під час сутичок у Маріїнському парку.

Не повернувся додому і Олександр Подригун. Жорстоко побитого із розбитою головою знайшли його побратими.

На свій Майдан у Хмельницькому вийшли Дмитро Пагор і Людмила Шеремет. Вони були звичайними людьми, працівник автомийки і лікар, котрі не могли залишатись вдома у важкий час. Обоє загинули від пострілів, що прозвучали під час протестної акції біля будівлі СБУ.

Цей шлях у вічність продовжили Герої, які пішли захищати незалежність України на схід. Старший лейтенант Іван Зубков брав участь у деблокуванні підрозділів, що боронили донецький аеропорт. Під час одного з боїв він викликав вогонь артилерії на себе, прикривши відхід свого підрозділу. А загинув, коли бойовики підірвали поверх терміналу.

Не було іншого вибору, як стати на захист країни, у Олександра Петраківського, командира роти 8-го окремого полку спеціального

призначення. Батьки, дружина, сестра із чоловіком — усі у цій родині військові. У 2014 році в боях під Шастям майор був тяжко поранений в голову, але продовжив керувати діями групи і виносив поранених у безпечне місце. Для нього ж це поранення обернулось довгими роками складної реабілітації.

По-справжньому унікальним володарем Зірки Героя став мітрополит Київський і всієї України Володимир. Але земляки із села Марківці, що у колишньому Летичівському районі, цінують його зовсім не за цю нагороду, а за те, що він умів поєднувати високе служіння Богові з простотою і щирістю у спілкуванні.

А ще Хмельниччина подарувала країні золоті голоси Ольги Басистюк та Василя Зінкевича. Обоє також були удостоєні найвищих державних нагород. Мало хто знає, що в одному класі з артистом вчився ще один майбутній Герой — Георгій Кірпа, людина, яка змінила обличчя української залізниці і транспортної системи.

Вихідці із невеличких подільських сіл та містечок стали справді величними доньками й синами України.

Від конфронтації — до єдності

Історики можуть висловлювати різні думки, коли розпочався шлях нації до вільної держави. Передвісником сучасної України на Хмельниччині став Рух. Наприкінці 80-х це слово з'явилося на устах краян. «Я біля тодішнього кінотеатру Чкалова постійно була й проводила агітаційну та інформаційну роботу, — пригадала одна із засновниць крайової органі-

зації Руху Галина Барабаш. — Приходило багато людей, і були такі, які готові були тебе порвати, коли починала говорити про незалежність України, про самостійність української держави. І могли побити, і могли тебе шарпати й обзивати, і все що завгодно могло бути. 1989 року це було небезпечно — могли заарештувати і посадити».

Одного разу крейдою на асфальті у центрі міста з'явився напис: «РУХ — це життя». У багатьох це викликало тривожне передчуття — у кого надії, а у кого — страху.

Те, що сьогодні сприймаємо як даність, як невід'ємну частину нації і держави, тоді було революційним, небезпечним, а водночас тим, що давало надію на нове життя.

Тепер видається неймовірним, але не одне десятиліття пішло на те, щоб хмельницькі письменники, потім рухівці, члени Товариства української мови імені Тараса Шевченка добились у міській владі дозволу на спорудження у місті пам'ятника... Кобзарю. На початку 1991-го це питання стало доволі гостро, і активісти таки домоглися, що міська рада прийняла відповідне рішення. А вже за місяць у тодішньому сквері Коцюбинського стояв камінь з написом: «На цьому місці буде споруджено пам'ятник Т. Г. Шевченкові».

Тепер не можна уявити цей парк без Тараса. Там відбувається чимало патріотичних заходів. І вже не одне покоління вирросло поруч із ним. А тоді вже на другий день після встановлення знака поруч знайшли листівку: «Товарищи! Не поддавайтесь на провокацию украинских националистов! Да здравствует Великая Российская Империя! Общество борьбы за чистоту русского языка 12.03.91 г.» Про це з боєм розповів Павло Гірик. Цей хмельничанин, син письменника і етнографа, вчитель української мови, напише не один до щему пронизливий вірш про Україну і українців, стане лауреатом премії «Кришталева вишня», імені Андрія Малишка, імені Павла Усенка, імені Павла Тичини. А у 2009 році йо-

Анатолій Савченко та Віктор Кліщ, співзасновник крайової організації НРУ, у Хмельницькій міській раді біля прапора, який вперше підняли у місті.

му буде присуджено Національну премію України імені Тараса Шевченка за книжку віршів «Посвітається».

А тоді, на початках, такою стала відповідь частини містян на те, що під час святкування річниці з дня народження поета активістам вдалося випросити у міської влади усний, не підкріплений жодними документами дозвіл на те, щоб під час урочистостей підняти національний прапор.

Провисів він недовго. Вже вночі хтось зігнув чотириметрову залізну трубу, на якій він був закріплений, а полотнище пошматували.

Тож рухівці розрівняли трубу, встановили високий флагшток і на ньому знову закріпили синьо-жовтий прапор. І знову все повторилося — уночі він зник.

Тоді трубу зробили ще вищою, забетонували її та ще й змастили солідолом. Після цього синьо-

жовтий довго майорів на цьому місці.

Лише пізніше з'ясувалося, що вночі прапор знімали міліціонери за наказом свого керівництва. Крамольне полотно забрав один із правоохоронців — Анатолій Савченко. Понад чверть століття він зберігав його у себе вдома. А потім передав у міську раду.

Відтоді там і зберігається ця вже історична реліквія.

Цей стяг і закладений камінь стали для хмельничан в буквальному розумінні наріжним каменем становлення нової держави.

А місто, яке у своїй великій частині довго цуралося української мови, усіляко намагалось відірватися від сільського коріння, тепер і розмовляє, і живе зовсім по-іншому. Українська — це вже давно не соромно, а круто. Вишиванки — це барви життя, якими місто майорить у святя. Тарас Шевченко — це частина нашого життя...

Фото надано автором.

Викликом владі стало те, що 1 травня 1990 року рухівці та активісти вийшли на альтернативну демонстрацію. З-поміж інших були Павло Гірик, який стане лауреатом Національної премії України імені Тараса Шевченка, і Лев Бірюк, якого хмельничани протягом 2005–2012 років тричі обирали до Верховної Ради.

Повернутися до джерел

Що далі вперед йшла шляхом незалежності Хмельниччина, то дивовижніші факти з минулого відкривала вона для себе. Те, що не просто замовчувалося, а ретельно приховувалося радянською пропагандою, знову явилось світу. І хмельничани почали усвідомлювати, що вони не безликі і безродні, а мають давню славу історію.

Тривалий час вважалося, що Пłosкирів, а саме такою була історична назва міста, вперше був згаданий у документах 1493 року. Але Сергій Єсюнін, співробітник Хмельницького обласного краєзнавчого музею, коли з'явилася можливість працювати в архівах, і не тільки українських, відшукав в «Архиве Юго-Западной России» дані про існування Пłosкирова у 1434—1464 роках. Це підтвердив і київський історик Віталій Михайловський, який працював у польських архівах з документами Метрики Литовської. В результаті у 2004 році історики повідомили, що Пłosкирів «постарішав» на 59 років. А у 2006 році Хмельницький замість свого 513-річчя відсвяткував 575-ту річницю.

Від села Пłosкирівці, яке було згадане у привілеї, виданому великим князем литовським та королем польським Владиславом II Ягайлом, за наступні століття місто пройшло довгий шлях від Пłosкирова і Пłosкурова до Хмельницького. Для вчених у цій історії важливими виявилися точні дані. Для проскурівчан — усвідомлення того, що родовід їхнього міста сягає у далеке середньовіччя. Місто народилося, виростало і розбудовувалося разом із сотнями європейських. За нього боролись Польські королівство і литовські князі. Піз-

ніше у цю боротьбу втрутилась ще й Російська імперія. Саме вона кілька наступних століть вважала себе переможницею. Радянський Проскурів, а потім Хмельницький був зросійщеним. Але знадобилося лише кілька десятирічків незалежності, щоб місто швидко повернулось до свого коріння. Усе поступово стає на свої місця.

З кожним роком в області відроджується дедалі більше пам'яток історії та архітектури. Лише таких, що збережені до пам'яток національного значення, в краї налічується 230. Здебільшого це фортеці, мури, палаци, будівлі, що дійшли до нас із середньовіччя. Тепер навіть у крихітних селах і містечках знають, що лицарська історія починається не десь далеко у європейських містах, а ось

тут, буквально за тинцем та хатою.

Сучасні громади зрозуміли, що все це — неабияке багатство і шанс для їх розвитку. Тому й намагаються відроджувати свої історичні перлини. Це непросто, оскільки завжди пов'язано із чималими фінансовими затратами. Зазвичай місцевим бюджетам такі витрати не під силу.

Але останніми роками держава приходить на допомогу. Прикладом тому — Державний історико-культурний заповідник «Межибіж». Не одне десятиліття замковий ансамбль, який був створений у XIV—XVI століттях, був у занепаді. Час від часу звіди приходили новини про руйнування стін і споруд.

Та у 2004 році там було створено Державний історико-культурний за-

повідник «Межибіж». Відтоді на території замку розпочалися масштабні відновлювальні та реставраційні роботи, котрі й досі тривають. Фортеця з кожним роком стає дедалі привабливішою. Водночас на її території постійно проводять археологічні дослідження, і «Межибіж» розкриває нові і нові таємниці.

Знаковою подією стало відкриття у 2008 році в каретному корпусі замку Музею Голодомору. Створений хмельницьким художником та скульптором Миколою Мазуром, він став першим в Україні, де були показані трагічні сторінки нашої історії.

Сьогодні практично в кожній територіальній громаді намагаються відновити свої архітектурні та історичні пам'ятки. Цього року Хмельниччина

запропонувала включити до програми «Велике будівництво» чотири об'єкти культурної спадщини. Серед них Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець», Державний історико-культурний заповідник «Межибіж», Державний історико-культурний заповідник «Самчики» та костел місіонерів св. Йосифа в Ізяславі. Кожен із них, як і сотні інших, котрими багата Хмельниччина, унікальний. Хмельничани сподіваються, прийде час, і не тільки Україна, а й світ зможе побачити ці дорогоцінні перлини історії.

На знімку: лицарські турніри у Меджибожі завжди збирають чимало учасників та глядачів з усієї країни.
Фото з відкритих джерел.

Як упав ядерний щит

Тепер уже мало хто знає, що чимала частка ядерного потенціалу СРСР була розміщена саме на території Хмельниччини. Область була просто нашпигована ракетними точками. Та й значна частина найбільших промислових підприємств належала до так званої оборонки.

Саме тут був поставлений ядерний щит колишньої імперії. Його фундаментом стали два полки ракетної дивізії, що дислокувались у Хмельницькому та Ярмолинцях. У своє розпорядження дивізія отримала понад чотири десятки ракет середньої дальності. Дві третини з них були наземного розташування, третина

перебувала у підземних шахтах. Дивізія постійно нарощувала свою міць, і за кілька років її з Гайсина перевели до Хмельницького. За пару років вона отримала на озброєння нові міжконтинентальні ракети, чия дальність польоту сягала десяти тисяч кілометрів. А ракетні полки і підрозділи з'явилися ще

й у Дунаївцях та Меджибожі.

У лісах навколо обласного центру неначе гриби після дощу почали рости ракетні точки. У сорокаметрових шахтах розміщались ракети, а поруч із ними — командні пункти, де офіцери несли постійне бойове чергування.

Зовні ці місця добре маскувались зазвичай під склади, метеостанції тощо. Та для місцевих жителів особливої таємниці не було — всі добре знали, що саме розташовано у них під боком.

На початку 70-х років між СРСР та США були підписані перші домовленості про обмеження стратегічних озброєнь. Парадоксально, але саме з цього часу 19-та ракетна дивізія на Хмельниччині починає ще активніше розбудовуватись. У результаті у її дев'яти полках було розміщено десять шахтних пускових установок на території шести районів. Тож незалежність України область зустріла в повному озброєнні — на її території базувалося 90 міжконтинентальних ракет, кожна з яких мала шість роздільних боеголовки по 550 кілотонн кожна. Якби вони були випущені, то майже миттєво могли знищити понад півтисячі цілей у будь-якій точці планети.

Те, що відбулось в перші роки незалежності — від прийняття декларації про без'ядерний статус України до демонтажу всіх ракетних шахт — тепер викликає різні оцінки. А тоді країна, котра не могла і офіційно не хотіла утримувати ядерну зброю, отримала 380 мільйонів доларів для ліквідації шахтних пускових установок.

Хмельниччина залишилась із розсекреченими, розібраними, а часто й відверто роз-

грабованими ракетними точками. До 1996 року в області були зняті всі ядерні боеголовки, а до 1998-го — знищені всі шахтні пускові установки.

Не область, вся країна втратила такий потужний ядерний арсенал, котрий міг би поставити її в ряд із найсильнішими країнами. Про це не раз згадувалося тоді, коли Україна зіткнулась із воєнною агресією на сході. Але повернення до минулого вже немає.

На згадку про колишнє ракетне минуле в місті залишилось військове містечко, яке було збудовано для ракетників як компенсація за ядерне роззброєння.

А ще ось такий пам'ятний знак (на знімку). Це уламок ракети СС-19. Знак був встановлений у 2002 році на честь 15-річної співпраці міст-побратимів — Хмельницького і американського Модестто. Схожий знак поставили у 2004 році і за океаном. Обидва вони означають, що між нашими містами і країнами більше немає ядерного протистояння. І це справді так.

Але в Україні більше немає ракет. Зате є війна. І ми очікуємо, що в разі її загострення наші друзі поділяться з нами своєю зброєю.

Фото надано автором.

ХРОНІКА

1 травня 1990 року — хмельницькі рухівці та активісти вийшли на альтернативну демонстрацію.

9 березня 1991 року — у Хмельницькому вперше підняли національний прапор.

14 грудня 1992 року — відповідно до постанови Кабінету Міністрів було засновано Інститут Прикордонних військ України. У червні 1993 року відбувся перший випуск офіцерів-прикордонників.

1998 рік — завершено демонтаж усіх шахтних пускових ракетних установок.

8 серпня 2004 року — відбувся енергетичний пуск другого енергоблока ХАЕС.

2004 рік — оприлюднили дані про першу історичну згадку про Пłosкирів у 1434 році, що було на 59 років раніше від попередньо встановлених фактів.

2011 рік — Хмельниччина урочисто відзначила 455-річчя з початку написання Переспіничського Євангелія у с. Двірець Ізяславського району.

Вересень 2011 року — на майдані Незалежності в обласному центрі відбулось перше пікетування обласної ради та ОДА з вимогою недопущення продажу землі сільськогосподарського призначення.

Листопад 2011 року — 20-річчя своєї діяльності відзначив Народний дім товариства української мови ім. Т. Г. Шевченка «Просвіта» у Хмельницькому.

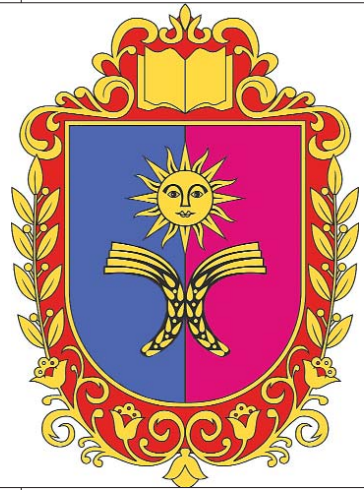
Червень 2012 року — представники опозиційних сил провели мітинг на захист рідної мови з вимогою до парламенту не допустити прийняття антидержавного мовного законопроекту.

2012 рік — обласний музично-драматичний театр імені М. Старицького отримав статус академічного.

Травень 2013 року — в Хмельницькому відкрито сучасний перинатальний центр.

2013 рік — за темпами газифікації населених пунктів Хмельниччина була визнана найуспішнішою.

2014 рік — виповнилося 60 років з дня перейменування міста Проскурів на Хмельницький.

Лютий 2014 року — на майдані Незалежності у Хмельницькому та інших містах і районах області відбулись народні зібрання на підтримку мітингувальників у столиці. Під час пікетування обласного управління СБУ загинуло двоє осіб — Дмитро Пагор та Людмила Шеремет. П'ятеро протестувальників було поранено.

Весна 2014 року — на Хмельниччину прибули 70 кримчан, перших вимушених переселенців. Область долучилася до Всеукраїнської акції «Ланцюг миру» проти військової агресії в Криму.

Літо 2014 року — у Хмельницькому було сформовано перший батальйон територіальної оборони.

Січень 2015 року — делегація Хмельницької міської ради побувала у Старобільську на Луганщині, де на спільній сесії міської та районної рад було підписано угоду про партнерство.

Червень 2015 року — рішенням тридцять третьої позачергової сесії обласної ради утворено перші об'єднані територіальні громади.

Серпень 2015 року — на центральному майдані Хмельницького урочисто відкрито меморіальну дошку пам'яті Героїв Небесної Сотні та учасників АТО.

Листопад 2020 року — Верховна Рада в рамках реформи децентралізації ліквідувала на Хмельниччині двадцять районів та утворила три нові — Хмельницький, Шепетівський та Кам'янець-Подільський.